

Maciej Witek
Instytut Filozofii i Kognitywistyki
Cognition & Communication Research Group
Uniwersytet Szczeciński
<https://ccrg.usz.edu.pl>

**Jak działać między słowami.
Insynuacja i inne formy mowy nie wprost**

Wydział Filozofii i Kognitywistyki,
Uniwersytet w Białymstoku, 6 października 2025 r.

— Dzień dobry — powiedział Bilbo i powiedział to z całym przekonaniem, bo słońce świeciło, a trawa zieleniła się pięknie. Gandalf jednak spojrzał na niego spod bujnych, krzaczastych brwi, które sterczały aż poza szerokie rondo kapelusza.

— Co chcesz przez to powiedzieć? — spytał. — Czy życzysz mi dobrego dnia, czy oznajmiasz, że dzień jest dobry, niezależnie od tego, co ja o nim myślę; czy sam dobrze się tego ranka czujesz, czy może uważasz, że dzisiaj należy być dobrym?

J.R.R. Tolkien, *Hobbit, czyli tam i z powrotem*, przeł. Maria Skibniewska, Warszawa 1988, s. 5.

— Dzień dobry — powiedział Bilbo i powiedział to z całym przekonaniem, bo słońce świeciło, a trawa zieleniła się pięknie. Gandalf jednak spojrzał na niego spod bujnych, krzaczastych brwi, które sterczały aż poza szerokie rondo kapelusza.

— Co chcesz przez to powiedzieć? — spytał. — Czy **życzysz** mi dobrego dnia, czy **oznajmiasz**, że dzień jest dobry, niezależnie od tego, co ja o nim myślę; czy sam dobrze się tego ranka **czujesz**, czy może uważasz, że dzisiaj **należy** być dobrym?

J.R.R. Tolkien, *Hobbit, czyli tam i z powrotem*, przeł. Maria Skibniewska, Warszawa 1988, s. 5.

→ **życzenie** (rodzaj *ekspresji*)

→ **oznajmienie** (rodzaj *asercji*)

→ **wyznanie** (rodzaj *ekspresji*)

→ **ustalenie normy**

(rodzaj *aktu sprawczego*)

To cztery różne *akty mowy*.

John L. Austin, *Jak działać słowami (How To Do Things With Words)*

(1) Otwórz okno!

John L. Austin, *Jak działać słowami* (*How To Do Things With Words*)

(1) Otwórz okno!

- (2) a. *Rozkazuję ci*, byś otworzył okno.
b. *Proszę cię*, byś otworzył okno.
c. *Radzę ci*, byś otworzył okno.
d. *Pozwalam ci*, byś otworzył okno.

John L. Austin, *Jak działać słowami (How To Do Things With Words)*

(1) Otwórz okno!

- (2) a. *Rozkazuję ci*, byś otworzył okno.
b. *Proszę cię*, byś otworzył okno.
c. *Radzę ci*, byś otworzył okno.
d. *Pozwalam ci*, byś otworzył okno.

(3) Czy to okno da się otworzyć?

(4) *Proszę cię*, byś to zrobił.

(5) To okno da się otworzyć.

(6) *Radzę ci* to zrobić.

John L. Austin, *Jak działać słowami (How To Do Things With Words)*

- (1) Otwórz okno!
- (2) a. *Rozkazuję ci*, byś otworzył okno.
b. *Proszę cię*, byś otworzył okno.
c. *Radzę ci*, byś otworzył okno.
d. *Pozwalam ci*, byś otworzył okno.
- (3) Czy to okno da się otworzyć?
- (4) *Proszę cię*, byś to zrobił.
- (5) To okno da się otworzyć.
- (6) *Radzę ci* to zrobić.

Fortunny akt mowy

zmienia *relacje normatywne* między nadawcą i odbiorcą,
pod warunkiem, że dochodzi między nimi w tej sprawie do *porozumienia*
(→ *uptake*, czyli rozpoznanie funkcji i znaczenia wypowiedzi).

John L. Austin, *Jak działać słowami (How To Do Things With Words)*

- (1) Otwórz okno!
- (2) a. *Rozkazuję ci*, byś otworzył okno.
b. *Proszę cię*, byś otworzył okno.
c. *Radzę ci*, byś otworzył okno.
d. *Pozwalam ci*, byś otworzył okno.
- (3) Czy to okno da się otworzyć?
- (4) *Proszę cię*, byś to zrobił.
- (5) To okno da się otworzyć.
- (6) *Radzę ci* to zrobić.

[!] Akty mowy są więc z natury *jawne*:
nadawca jest zawsze gotowy, by wykonać je *wprost*.

John L. Austin, *Jak działać słowami (How To Do Things With Words)*

- (1) Otwórz okno!
- (2) a. *Rozkazuję ci*, byś otworzył okno.
b. *Proszę cię*, byś otworzył okno.
c. *Radzę ci*, byś otworzył okno.
d. *Pozwalam ci*, byś otworzył okno.
- (3) Czy to okno da się otworzyć?
- (4) *Proszę cię*, byś to zrobił.
- (5) To okno da się otworzyć.
- (6) *Radzę ci* to zrobić.

- [!] Akty mowy są więc z natury *jawne*:
nadawca jest zawsze gotowy, by wykonać je *wprost*.
- [!] Filozofia i kognitywistyka dość dobrze radzą sobie
z wyjaśnieniem ich natury i opisaniem ich mechanizmów.

Obserwacja

Istnieje szeroka i zróżnicowana klasa *działań językowych*, które odbiegają od wyznaczonego przez akty mowy wzorca *jawności*; ich nadawcy nie są gotowi do tego, by wykonać je *wprost*.

Obserwacja

Istnieje szeroka i zróżnicowana klasa *działań językowych*, które odbiegają od wyznaczonego przez akty mowy wzorca *jawności*; ich nadawcy nie są gotowi do tego, by wykonać je *wprost*. Są to *niejawne działania mowy* lub formy *mowy nie wprost*.

Obserwacja

Istnieje szeroka i zróżnicowana klasa *działań językowych*, które odbiegają od wyznaczonego przez akty mowy wzorca *jawności*; ich nadawcy nie są gotowi do tego, by wykonać je *wprost*. Są to *niejawne działania mowy* lub formy *mowy nie wprost*.

Pytanie

Jak działać *między* słowami?

How To Do Things *Between* Words?

→ Poważne wyzwanie dla filozofii i dla kognitywistyki

Obserwacja

Istnieje szeroka i zróżnicowana klasa *działań językowych*, które odbiegają od wyznaczonego przez akty mowy wzorca *jawności*; ich nadawcy nie są gotowi do tego, by wykonać je *wprost*. Są to *niejawne działania mowy* lub formy *mowy nie wprost*.

Pytanie

Jak działać *między* słowami?

How To Do Things *Between* Words?

→ Poważne wyzwanie dla filozofii i dla kognitywistyki

Formy mowy nie wprost

A. Insynuacja

B. Akty mowy wprowadzane bocznymi drzwiami

A. Insynuacja

Agent nieruchomości

- (7) Może czuliby się państwo lepiej
w dzielnicy poindustrialnej, takiej jak ... *Ashwood*? (Camp 2018)
- (8) a. Odradzam wam zakup domu w *Foothills*.
b. Tacy, jak wy, nie są tam mile widziani.

A. Insynuacja

Agent nieruchomości

(7) Może czuliby się państwo lepiej
w dzielnicy poindustrialnej, takiej jak ... *Ashwood*? (Camp 2018)

(8) a. Odradzam wam zakup domu w *Foothills*.

b. Tacy, jak wy, nie są tam mile widziani.

Cel: Wprowadzić do konwersacji pewną ryzykowną opinię
bez ponoszenia za to odpowiedzialności.

→ *plausible deniability* (Pinker et al. 2008; Mazzarella 2021)

A. Insynuacja

Agent nieruchomości

- (7) Może czuliby się państwo lepiej
w dzielnicy poindustrialnej, takiej jak ... *Ashwood*? (Camp 2018)

Jutrzejszy egzamin

- (9) A: Pójdiesz dziś ze mną do kina?
B: Jutro mam egzamin.

A. Insynuacja

Agent nieruchomości

- (7) Może czuliby się państwo lepiej
w dzielnicy poindustrialnej, takiej jak ... *Ashwood?* (Camp 2018)

Jutrzejszy egzamin

- (9) A: Pójdiesz dziś ze mną do kina? *Proponuję ...*
B: Jutro mam egzamin. *Nie pójdę z tobą do kina. / Odmawiam ...*

A. Insynuacja

Agent nieruchomości

(7) Może czuliby się państwo lepiej
w dzielnicy poindustrialnej, takiej jak ... *Ashwood*? (Camp 2018)

* Odradzam wam zakup domu w *Foothills*.

* Tacy, jak wy, nie są tam mile widziani.

Jutrzejszy egzamin

(9) A: Pójdiesz dziś ze mną do kina? *Proponuję ...*

B: Jutro mam egzamin. *Nie pójdę z tobą do kina. / Odmawiam ...*

A. Insynuacja

Agent nieruchomości

- (7) Może czuliby się państwo lepiej
w dzielnicy poindustrialnej, takiej jak ... *Ashwood*? (Camp 2018)
- (8) a. Odradzam wam zakup domu w *Foothills*.
b. Tacy, jak wy, nie są tam mile widziani.

A. Insynuacja

Agent nieruchomości

- (7) Może czuliby się państwo lepiej
w dzielnicy poindustrialnej, takiej jak ... *Ashwood*? (Camp 2018)
- (8) a. Odradzam wam zakup domu w *Foothills*.
b. Tacy, jak wy, nie są tam mile widziani.

Spór o mechanizm insynuowania

- Insynuacja jest formą komunikacji jawnej lub bliską komunikacji jawnej (Fraser 2002; Camp 2018; Oswald 2022);
- insynuacja jest formą celowego, choć niejawnego przekazywania informacji (Bach i Harnish 1979; Attardo 1997; Lepore i Stone 2015).

A. Insynuacja

Agent nieruchomości

- (7) Może czuliby się państwo lepiej
w dzielnicy poindustrialnej, takiej jak ... *Ashwood*? (Camp 2018)
- (8) a. Odradzam wam zakup domu w *Foothills*. → *udawanie*;
b. Tacy, jak wy, nie są tam mile widziani.
→ *udostępnione wnioskowanie* (Bach i Harnich 1979)
lub *subiektywna konstrukcja* (Lieberman 2022)

Spór o mechanizm insynuowania

- Insynuacja jest formą komunikacji jawnej lub **bliską komunikacji jawnej** (Fraser 2002; Camp 2018; Oswald 2022);
- insynuacja jest formą **celowego, choć niejawnego przekazywania informacji** (Bach i Harnish 1979; Attardo 1997; Lepore i Stone 2015).

B. Akty mowy wprowadzane bocznymi drzwiami

→ *backdoor speech acts* (Langton 2018)
sneaky presuppositions (Bach i Harnish 1979)

(10) Wyjaśnię Panu, na czym polega pułapka średniego rozwoju.

(11) A: Czy egzamin był trudny?

B: Nawet Sławek by zdał.

Cel: Wprowadzić do konwersacji pewną ryzykowną opinię przedstawiając ją jako coś ustalonego i niepodlegającego dyskusji.

B. Akty mowy wprowadzane bocznymi drzwiami

→ *backdoor speech acts* (Langton 2018)
sneaky presuppositions (Bach i Harnish 1979)

(10) **Wyjaśnię** Panu, na czym polega pułapka średniego rozwoju.

(11) A: Czy egzamin był trudny?

B: **Nawet** Sławek by zdał.

Cel: Wprowadzić do konwersacji pewną ryzykowną opinię przedstawiając ją jako coś ustalonego i niepodlegającego dyskusji.

B. Akty mowy wprowadzane bocznymi drzwiami

→ *backdoor speech acts* (Langton 2018)
sneaky presuppositions (Bach i Harnish 1979)

(10) **Wyjaśnię** Panu, na czym polega pułapka średniego rozwoju.

(11) A: Czy egzamin był trudny?

B: **Nawet** Sławek by zdał.

Cel: Wprowadzić do konwersacji pewną ryzykowną opinię przedstawiając ją jako coś ustalonego i niepodlegającego dyskusji.

Istotne

- Omawiane akty mowy wymagają milczącego *uptake*: wystarczy, że **odbiorcy** nie reaguja.

Podsumowanie

Warto badać naturę i mechanizmy mowy nie wprost,
by rozpoznawać jej przejawy i neutralizować jej skutki.

Podsumowanie

Warto badać naturę i mechanizmy mowy nie wprost,
by rozpoznawać jej przejawy i neutralizować jej skutki.

Dziękuję za uwagę